

Etyka prawnicza. Działanie prawników w świecie instytucji: wprowadzenie

Prezentowane w niniejszym numerze „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” artykuły są inspirowane obradami grupy roboczej: *Działanie prawników w świecie instytucji: podmiotowość, odpowiedzialność, historyczność*, które miały miejsce w trakcie Zjazdu Katedr Teorii i Filozofii Prawa we Wrocławiu w dniach 18–21.09.2016 r. Dziękujemy autorom artykułów za ich przygotowanie, a wszystkim uczestnikom grupy roboczej za ciekawą, rzeczową dyskusję, która mamy nadzieję, że będzie kontynuowana.

Pojęciem instytucji posługujemy się na oznaczenie praktyk życia społecznego, w których uczestniczenie zakłada profesjonalizację wykonywanego zawodu. Dla nas przykładem takich praktyk są profesje prawnicze, dlatego też pojęciem prawnika posługujemy się w szerokim rozumieniu. Przyjmujemy mianowicie, że jest nim osoba mająca wykształcenie prawnicze i zarazem zajmująca się zawodowo interpretacją prawa¹. W prezentowanych w tym tomie artykułach postać prawnika jest odnoszona do konkretnych zawodów prawniczych (sędziego, adwokata, radcy prawnego) oraz działalności urzędnika.

Ideami, które w pewnym stopniu organizują naszą dyskusję nad problematyką działania prawników w świecie instytucji są: podmiotowość, odpowiedzialność oraz historyczność. Pierwsza z nich związana jest z pytaniem, czy podmiotowość lokujemy w pojęciu struktury instytucjonalnej czy też wiążemy ją z pojęciem jednostki. Przedstawiony dylemat sugeruje, że czynności zawodowe można wytłumaczyć za pomocą bezosobowych związków przyczynowo-skutkowych albo jako działanie woluntarystyczne, w którym struktura nie odgrywa żadnej roli, albo jej funkcja jest marginalizowana. Czy możemy zatem mówić o podmiotowości instytucji czy też jednostek, które działają jako wykonawcy roli? Odpowiedź na postawione pytanie ma szerokie konsekwencje – nie tylko dla pozycji człowieka w roli, ale i jego odpowiedzialności za podejmowane decyzje. W związku z tym niezbędne jest uwzględnienie kwestii odpowiedzialności. Czy wykonawca roli odpowiada za skutki podejmowanych czynności, a może odpowiedzialność spoczywa na instytucji? Jaki jest zakres odpowiedzialności – czy sprowadza się ona jedynie do wykonywania obowiązków związanych z rolą zawodową, czy też wiąże się z odpowiadaniem za obraz instytucji w sferze publicznej? Postawione pytania ilustrują postać dylematu, którego próby rozstrzygnięcia można upatrywać w problemie *structure-agency*. W jego przedstawianiu ważne jest również uwzględnianie kwestii historyczności,

¹ M. Kozłowska, *Teoretyczne aspekty badań nad stereotypami zawodów prawniczych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Nauk Politycznych” 1984/20, s. 138–139.

podkreślającej znaczenie czasu i zmienności warunków społeczno-instytucjonalnych². Chodzi nam zatem o historyczność jako ideę eksponującą pojęcie ciągłości i zmiany w tworzeniu struktur społecznych oraz działania w ich ramach. W jej świetle rekomendowana jest perspektywa procesualna, która zakłada diachroniczny i dynamiczny obraz tworzenia się instytucji życia społecznego³.

W konsekwencji uznajemy podjęcie tematu działania prawników w instytucjach za ważny także ze względu na bieżący kontekst społeczny i polityczny. Zwraca w nim uwagę szereg powiązanych ze sobą zjawisk, które łącznie określane są zazwyczaj jako kryzys konstytucyjny. Choć nazwa ta może być uznana za dalece nieprecyzyjną, to nie ulega wątpliwości, że prawnicy znaleźli się w centrum zainteresowania dyskursów społecznych i politycznych. W ramach tych dyskursów wyraźnie dostrzec można pytania o podmiotowość i odpowiedzialność prawników, a także historyczność instytucji. Można na nie spojrzeć z perspektywy ustrojowej dotyczącej relacji między poszczególnymi konstytucyjnymi organami państwa, tj. władzą sądowniczą a polityczną (ustawodawczą i wykonawczą), ale również z perspektywy etyki prawniczej. Dla tej drugiej – podejmowanej w prezentowanych artykułach – kluczowe staje się pytanie o granice władzy prawniczej, zakres moralnej odpowiedzialności jurystów, role prawników w sferze publicznej.

Naszym zdaniem zamieszczone w niniejszym numerze artykuły łączy „wspólnota problemowa”. Na rzecz zaproponowanego odczytania przemawia ekspozycja problematyki działania prawników w praktyce życia społecznego z uwzględnieniem (w różnym stopniu i nie zawsze w sposób łączny) wspomnianych pojęć podmiotowości, odpowiedzialności czy też historyczności. Odwołując się dość swobodnie do ustaleń Petera L. Bergera na temat relacji człowiek–praktyka społeczna, można powiedzieć, że w prezentowanych artykułach widoczne jest przedstawianie tytułowego zagadnienia z punktu widzenia pojęcia instytucji lub tożsamości wykonawcy roli⁴. Różnicę tę oddaje odmiennie rozkładanie akcentów, które koncentrują się na analizowaniu zmiennych w obrębie struktury instytucjonalnej, w której funkcjonuje wykonawca roli albo zmiennych indywidualnych dotyczących jednostki bądź sytuacyjności podejmowanego działania. Dla obu wymienionych ujęć, jak dowodzi lektura większości tekstów, wspólna jest myśl, która zakłada konieczność uwzględniania czynnika instytucjonalnego oraz indywidualnego.

Stanowisko o „wspólnocie problemowej” uzasadnia również osadzenie prezentowanych tekstów w dyskursie etyki prawniczej. Jej problematyka dotyczy co najmniej dwóch dziedzin myślenia praktycznego – co jest zresztą charakterystyczne dla wszelkich etyk zawodowych. W przypadku prawników dziedziny te, to z jednej strony moralność, a z drugiej strony – prawo. W związku z tym dyskurs etyczno-zawodowy prawników jest zazwyczaj zestawem wypowiedzi z obydwu dziedzin. Nie może więc dziwić fakt, że problem ról zawodowych czy też szerzej – prawniczych instytucji – jest centralny dla etyki prawniczej. Może to zilustrować rozróżnienie dwóch etapów rozwoju akademickiej etyki prawniczej czy też dwóch postaci prawniczego dyskursu etyczno-zawodowego⁵.

Pierwsza z nich traktuje etykę prawniczą jako sferę przede wszystkim moralną. W tej perspektywie mamy do czynienia z koncentracją na instytucjach jako źródle racji w indywidualnym rozumowaniu praktycznym, a w szczególności problemie posłuszeństwa prawników wobec instytucji. Jak prawnik powinien postąpić, gdy obowiązujące prawo

² J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*. Wydanie nowe, Warszawa 2002, s. 8–10.

³ P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2005, s. 192.

⁴ P.L. Berger, *Zaproszenie do socjologii*, Warszawa 1999, s. 91 i n.

⁵ W.B. Wendel, *Lawyers and Fidelity to Law*, Princeton–Oksford 2010.

jest niezgodne z jego przekonaniem moralnym? Jak powinien zareagować, gdy rola zawodowa wymaga od niego działań sprzecznych z jego sumieniem? Co zrobić, jeśli klient oczekuje od prawnika działań nienaruszających prawa, ale godzących w jego poczucie sprawiedliwości? Są to klasyczne pytania, które można zadać w tej perspektywie.

Natomiast druga postać dyskursu etyczno-zawodowego prawników traktuje instytucje w sposób bardziej ogólny – jako źródła zgeneralizowanych wzorców postępowania, które mogą być rozmaicie interpretowane. Podstawowym problemem jest ważność tych interpretacji, i w konsekwencji związanie nimi prawników. Jest to w mniejszym stopniu kwestia moralności, a w większym uzasadnienia instytucji, w tym także ich politycznej legitymizacji. Jaki jest zakres decyzji, które prawnik może podjąć za klienta w toku wykonywania czynności na jego rzecz? Czy odpowiada on za skutki swoich działań wobec osób trzecich, nawet jeśli realizuje polecenia klienta? Czy jego zadaniem jest zawsze wygranie sporu czy też dążenie do polubownego załatwienia sprawy? To z kolei pytania, które zazwyczaj zadaje się w tej perspektywie.

W obydwu przypadkach widać, że zagadnienie instytucji i związanych z nim kwestii podmiotowości, odpowiedzialności i historyczności jest bardzo istotne, a być może ma wręcz centralne znaczenie. Trudno bowiem wyobrazić sobie współczesną etykę prawniczą bez podjęcia tego tematu i uwzględnienia różnorodności perspektyw w tym zakresie.

Zachęcając do lektury prezentowanego tomu, chcielibyśmy również podziękować Recenzentom artykułów. Przedstawione przez nich opinie oraz wskazówki miały wpływ na ostateczny kształt prezentowanych tekstów, choć oczywiście odpowiedzialność za ich treść spoczywa na autorach, a także redaktorach tomu. W trakcie procesu redakcyjnego nieocenioną pomoc uzyskaliśmy od Pana Doktora Michała Krotoszyńskiego, serdecznie za nią dziękujemy. Za możliwość publikacji numeru tematycznego na łamach „Archiwum” w sposób szczególny chcielibyśmy podziękować Panu Profesorowi Markowi Zirk-Sadowskiemu, Redaktorowi Naczelnemu czasopisma.

Przemysław Kaczmarek, Paweł Skuczyński
Wrocław–Warszawa, październik 2017 r.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES:

- Berger, P.L. (1999). *Zaproszenie do socjologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kozłowska, M. (1984). Teoretyczne aspekty badań nad stereotypami zawodów prawniczych. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Nauk Politycznych* 20.
- Szacki, J. (2002). *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sztompka, P. (2005). *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Wendel, W.B. (2010). *Lawyers and Fidelity to Law*. Princeton–Oxford: Princeton University Press.